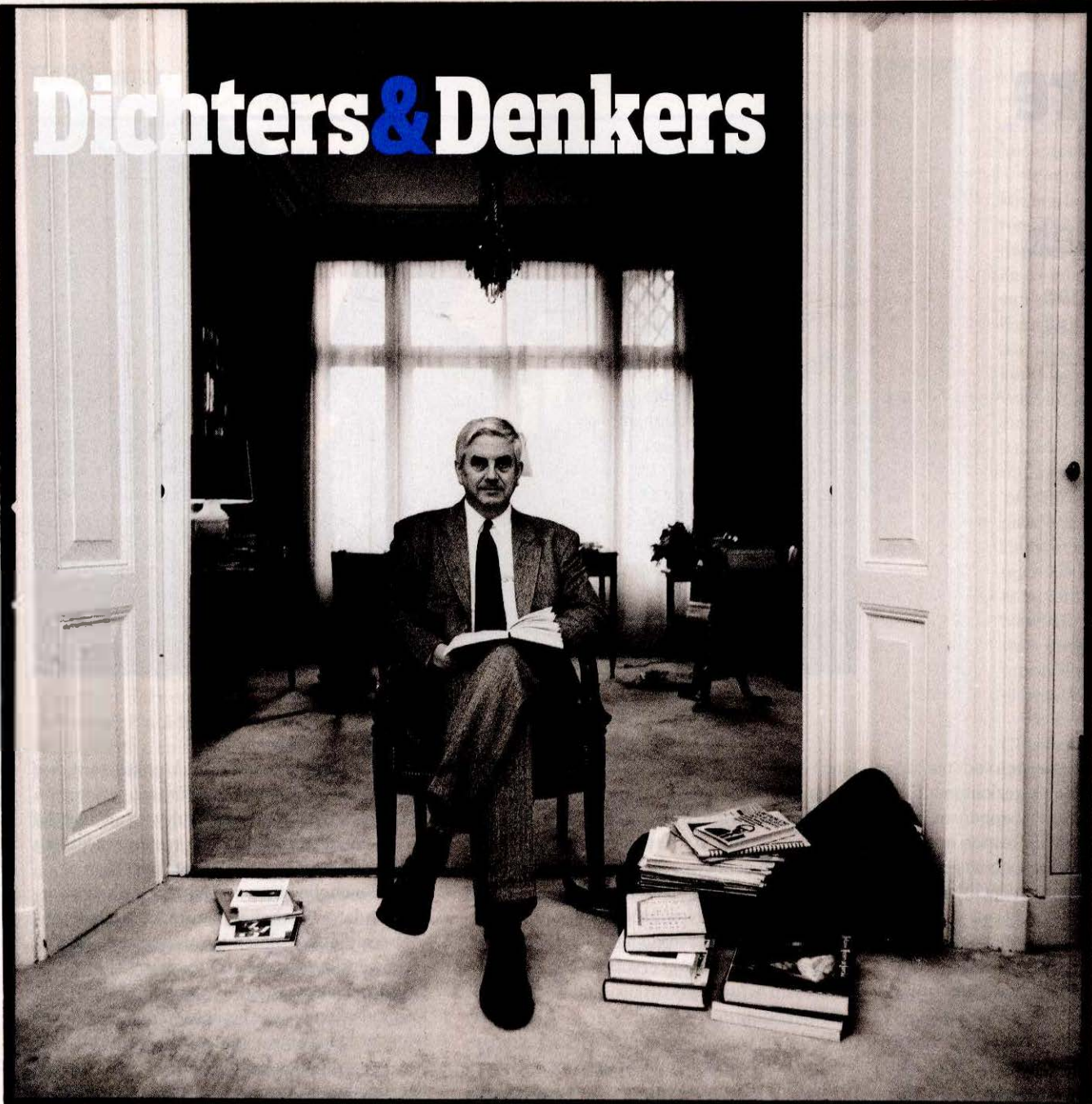

Dichters & Denkers

Het mensbeeld van Frits Bolkestein: iedereen móet zich ontwikkelen

Frits Bolkestein 27 mei 1991

De Grote Amsterdamer april 2026

Dezelfde klachten als Julius Caesar

In een forse biografie leren we het onmogelijke karakter van **Frits Bolkestein** begrijpen. De verlegen en hoekige man was een avonturier én een radicaal voorstander van zelfontwikkeling. Dat laatste eiste zijn tol.

Coen van de Ven

Hij kon niet koken, geen kleding wassen en heeft nooit leren werken met een laptop. 'Toen hij eens met zijn vriend Meindert Fennema en zijn neef Martijn Bolkestein naar zijn huis in Frankrijk ging, stelde hij zonder ironie de vraag wie er koffie moest zetten nu er geen vrouw meeging', schrijft biograaf Dik Verkuil. Ook journalisten viel het op dat als ze thuis bij hem op bezoek kwamen hij ze 'niets te drinken' kon aanbieden. 'Mijn vrouw is niet thuis'. Het was een van de vele wereldvreemde trekken van een verder wereldwijze man. Frits Bolkestein was principieel nieuwsgierig, afkerig van elke vorm van luiheid en iemand die zich als negentienjarige student al door een secretaresse liet bijstaan. Zonder zulke ondersteuning was hij ontredderd.

En tegelijkertijd, het is een van de mooiste inzichten uit de 776 pagina's tellende biografie,

liet die verlegen man die in het concertgebouw of tijdens partijbijeenkomsten helemaal alleen stond zich nooit hinderen door zulke karakterzwaktes. Hij reisde de planeet rond voor Shell en leerde in Tanzania Swahili spreken. Een Britse jongen die werd afgevaardigd naar de voet van de Kilimanjaro om zich bij Bolkestein te voegen krijgt vooraf te horen: *'My God, you're gonna meet Frits Bolkestein.'* Ook binnen het oliebedrijf vonden ze de anticommunist die Griekse filosofen in het origineel las *'slightly eccentric'* en *'very much an individual'*, maar ook absoluut een Hollander: zwart-wit denkend en gehecht aan ondubbelzinnige communicatie.

Die in zichzelf gekeerde man stortte zich keer op keer in werelden waarvan je je afvraagt hoe hij zich er zou handhaven. Zo werd hij lid van het toen nog interessante studentenblad *Propria*

Cures, waar hij heel even een bruin jasje aantrok en zich kleedde als een 'alternatieveling'. Het zag er niet uit. Pas toen hij zich weer hulde in zijn blauwe blazer en een pijp in zijn mondhoek klemde begon hij weer samen te vallen met wie hij echt was – een wat hoekige belezen bestuurder die vooral drukdoende was om de wereld om hem heen te rationaliseren. 'We zullen er nog vaak aan denken hoe hij daar zat: actief, ongeduldig, popelend om de leiding te nemen', schrijft de redactie in een uitgeleide, hij heeft het maar zeer kort volgehouden binnen de redactie. 'Beslissingen moesten we nemen, ter zake komen, de agenda afwerken. Maar er was geen agenda, en dat heeft hij nooit goed begrepen.'

Met de auteur van dat vernietigende stuk hield hij een leven lang contact. Hij paste er inderdaad niet, beaamt hij. Al is het wel het milieu dat hem meer zou intrigeren dan dat van de parelkettingen en sigarenrook die je bij de vvd aantrof. In zijn latere leven sneuvelen toneelstukken en ambitieuze boekprojecten op een gebrek aan 'overtuigende emoties' of juist een teveel aan starheid.

Hoe het toch kan dat zó'n onthande man de tijdgeest zo goed kon lezen, blijft een van de alleraardigste mysteries rond Bolkestein. Hij had een notoir slechte sociale radar, kon geen gezichten onthouden en zei de vreemdste dingen tegen niet alleen vrouwen – *you're too fat* – maar ook tegen journalisten en vrienden. Tegelijkertijd voelde hij feilloos aan waar het maatschappelijke tijt heen bewoog en hoe je jezelf daarin als wegbereider kon presenteren. In de handen van Bolkestein was de tijdgeest niet iets ongrijpbaars en abstracts, maar eerder een mathematische machine die je kon ontrafelen.

Het lukte hem om een medialandschap te domineren dat in eerste instantie niet op hem leek toegesneden. In 1980 schreef hij: 'Men kan als politicuseigenlijk niet slagen als men op televisie niet goed overkomt.' Wie dat wél kon had 'in de tv een machtige bondgenoot waarmee men openbare steun kan verwerven om zo de regering onder druk te zetten'.

Dat hij wel degelijk zeer ideologisch was blijkt uit passages waarin hij samen met andere conservatief-liberalen als Andreas Kinneging en Uri Rosenthal studeerde op visiestukken voor de vvd waarin een veel kaler liberalisme werd bepleit. Zij wilden af van 'ons zieligheidscomplex' en 'thatcherisme' was nodig. Die hardere rechtse koers sneuvelde begin jaren negentig in ledenzalen waar vvd'ers vonden dat zij ook zwakkeren een bestaan moesten garanderen. Bolkestein haalde er zijn schouders over op en zei tegen zijn medeauteurs dat ze simpelweg te vroeg waren met hun stuk, 'onze tijd ver vooruit'.

Want de tijden waren toen allang aan het veranderen en Bolkestein had het door. 'Wie

de tijdgeest wilde betrappen, moest volgens Bolkestein om zich heen kijken en letten op de media', schrijft Verkuil. Zelf gehecht aan traditie en hoffelijkheid stoorde hij zich na zijn Shell-jaren bij thuiskomst in Nederland eraan hoe de geest van '68 de samenleving lui, ongedisciplineerd en behoeftig had gemaakt. Maar volgens hem zwenkte de klepel al terug. De grote overheid was op haar retour, individualisme en zakelijkheid maakten hun opmars. Het viel hem zelfs op hoe slonzigheid en 'stijlverlies' op straat weer plaatsmaakten voor de das – zelfs de mode werd conservatiever.

Het zijn dit soort inkijkjes waarvoor de biografie meer wordt dan een vertelling over één persoon. En dat is ongetwijfeld smaak, maar een biografie op zijn best gebruikt de persoon die wordt geportretteerd als een prisma om de tijd te begrijpen. In *De ongenaakbare Bolkestein* gebeurt dat soms en blijven we zeer nabij Bolkestein zelf.

Elke stap in Bolkesteins leven wordt nauwgezet gevolgd en beschreven, waarmee Verkuil de spanning van zijn boek laat samenvallen met de spanning in het leven van zijn onderwerp – en dat was in het geval van Bolkestein echt niet áltijd spannend, zoals hij zelf ook wel wist. Toen hij in de Afrikaanse zon een brief naar een vriend schreef waarin hij zich beklagde over het feit dat hij de dertig naderde en 'nog niets' had gepresteerd, troostte hij zich met de gedachte dat Julius Caesar op die leeftijd 'soortgelijke klachten' had.

Voor collega-journalisten en wetenschappers (Verkuil is gepromoveerd op deze biografie, en je begrijpt waarom, het bevat 106 pagina's aan noten) is die veelomvattendheid een zege, zo weten we nu bijvoorbeeld tot op detailniveau hoe de coup tegen Nijpels eruitzag, maar voor de meer afstandelijk politiek-geïnteresseerde lezer zal het soms nodeloze leeslast zijn.

Verkuil is een indrukwekkend researcher die

Hoe het toch kan dat zó'n onthande man de tijdgeest zo goed kon lezen, blijft een groot mysterie

DIK VERKUIL
De ongenaakbare Bolkestein
Prometheus, 776 blz.

archieven tot in Tsjechië verkent en de dagboek-aantekeningen van betrokkenen van lang geleden bestudeert, maar is weinig kieskeurig. Voor een man die bij leven ondanks al die rationele precisie toch ook speels en brutaal was, heeft Bolkestein een tamelijk zakelijke biografie gekregen.

Soms zelfs zo koeltjes en afstandelijk geschreven dat het bevreemdend werkt. Nadat de vader van Bolkestein tijdens de oorlog vier jaar lang was verdwenen in kampen, stond hij op een dag weer op de stoep. 'Frits' was op straat aan het spelen toen hij dat nieuws hoorde. In de biografie wordt dat afgedaan met een zeer droge mededeling: 'Het stond hem nog heel goed bij dat zijn vader hem opwachtte in de deuropening en omhelsde, zei hij driekwart eeuw later.'

Op eenzelfde manier lijkt een van de spannendste verhaallijnen soms wat verdekt opgeschreven en dat is die van Bolkestein en zijn kinderen. Zij leden onder een

vader die eerst verdween in boeken en werk. Terwijl hij droomde van een post in Parijs voor Shell, gingen zij naar een internaat waar ze zich 'ontheemd' voelden en hun hart versloeg elke keer dat de telefoon rinkelde. Zijn ene zoon raakte aan lagerwal en drugsverslaafd, de andere zoon begon een houthandeltje maar kwam in botsing met de overheid en werd als 'bijstandsfraudeur' bestempeld. Voor een politicus die te hoop liep tegen de geest van '68 en streng was over sociale zekerheid moet dat zwaar geweest zijn. Maar Bolkestein hoorde over dat laatste voorval voor het eerst via een persvoorlichter.

Liever trok Bolkestein zich terug in de familie van zijn nieuwe en belangrijkste liefde Femke Boersma. Rondom het tweetal ontstonden levendige thuisdiners met schrijvers, intellectuele journalisten en politici. Zelf kwam zij uit een milieu van kunstenaars, communisten, pacifisten, socialisten en andere vrijbuiters ter linkerkant van de PvdA. Met hen praatte hij eindeloos over boeken en kunst, maar nooit over politiek. Ze werden dol op hem, beschreven hem als 'intens nieuwsgierig'. Zijn eigen kinderen voelden dat minder. Ze moesten hem om aandacht vragen, pas toen iemand hem kwam vertellen dat een van zijn zoons zich 'ongelukkig', 'eenzaam' en 'verwaarloosd' voelde, begon hij etentjes met hem in te plannen. Eens per week, jarenlang. De tragiek van Bolkestein lijkt te zijn dat hij wel attent kon zijn, maar alleen op instructie.

Het staat in schril contrast met de talloze andere jonge mensen die hij in zijn leven wel vanzelfsprekend leek te zien. Daarin toonde hij zich een radicaal kind van de Verlichting met een

verrassend optimistisch mensbeeld: iedereen kan – nee móet – zich ontwikkelen. Wie dat deed kon op zijn genade en hulp rekenen. Zo kostte het hem als staatssecretaris voor Buitenlandse Handel de grootste moeite om interesse te veinzen voor ‘ordinaire’ ondernemers die hij tijdens handelsmissies gezelschap moest houden.

Maar in diezelfde tijd was er ook een jonge studente met een scriptieonderzoek. Ze studeerde internationale betrekkingen, had een interesse voor India. Via via legde ze contact met Bolkestein die haar hielp. De staatssecretaris boorde zijn Indiase netwerk aan, werd haar sparringpartner en legde haar strikte deadlines op voor het afronden van hoofdstukken – die hij van commentaar voorzag.

Een jongeman die als student in 1999 voor hem heeft gewerkt belandde in een psychose en kon nooit meer werken. Bolkestein bleef hem twintig jaar lang opzoeken, lunchte met hem en nam enveloppen met geld mee toen hij hoorde dat zijn bijstandsuitkering niet toereikend was. Maar er was ook een Syrisch meisje op station Amsterdam Lelylaan, dat veel van hem had gelezen, haar moed verzamelde en hem aansprak. Jarenlang corrigeerde hij haar werk, hij gaf haar betaalde klussen en zelfs de sleutels van zijn werkappartement.

Haar eerste zelfgeschreven stuk verscheurde hij voor haar ogen. Hij droeg haar op om elke dag voor het slapengaan een pagina met woorden te leren, zo had hij zelf ook Swahili geleerd. Zijn omgang met jonge mensen vertoonde opvallende parallellen met hoe hij de wereld zag. Hij reisde veel en gretig, juist ook naar ontwikkelingslanden. Daar toonde hij zich oneindig nieuwsgierig maar gunde hij ze vooral een vrije markt, hij bleef fel gekant tegen ontwikkelingshulp. Ze moesten het zelf doen.

Zijn bekendste pupil werd Soumaya Sahla. De voor terrorisme veroordeelde vrouw zat twee gevangenisstraffen uit en werd in dat isolement al lezend nieuwsgierig. Bolkestein adopteerde haar als intellectuele erfgename, financierde haar promotietraject en schonk haar in zijn testament zijn boeken en schrijftafel.

Wie de laatste hoofdstukken leest zal het opvallen dat de taal er nog kaler wordt en de noten achter in het boek steeds langer – het is de nevenschade van een verbeterde strijd die woedt tussen Sahla als intellectuele erfgename en de biologische erfgenamen van Bolkestein. Was hij nou wel of niet dement? Profiteerde zij van een man op leeftijd? Maar wie *De ongenaakbare Bolkestein* leest begint vooral verdriet te vermoeden van de kant van zijn kinderen en familie: waarom had hij voor Sahla en al die anderen wel de vanzelfsprekende aandacht die hij in kleine kring zo moeilijk opbracht?

Het antwoord lijkt na het lezen van Verkuil plots eenvoudig: zijn pupillen waren de bevestiging van een wereldbeeld waarin ijzeren discipline en zelfontwikkeling de enige route zijn naar een betekenisvol leven. ■